

„Az aracsi műemlék bazilika kivételes jelentőségű”

Milyen irányba halad örökségvédelmünk? - Stanyó Tóth Gizella interjúja

„Hatalmas méreteivel még romos állapotában is fenséges látványt nyújt a bánsági Törökbecse közelében a viharos történelemmel dacoló, csaknem ezeréves építészeti remekművünk, az aracsi pusztatemplom. Valószínűleg még Szent István építette ezt a bencés kolostort, de építészeti jegyei alapján más szakemberek a 12. vagy a 13. századra teszik keletkezését. A háromhajós, háromapszisos, boltozott bazilika téglából épült, franciaországi szerzetes-építészeti stílusa fedezhető fel rajta, de olyan kőfaragványai is vannak, amelyek a kis-ázsiai és örmény keresztény művészetnek s a népvándorlás kori hagyományoknak a hatását is tükrözik. Ezért írhatja róla Kalapis Zoltán a Történelem a föld alatt című könyvében (Forum, Újvidék, 1995), hogy nemcsak a legnagyobb és legszebb, hanem a legtitokzatosabb középkori építészeti emlékünkhöz a Délvidéken. »Amikor Szent István idején a magyar állam hivatalosan is a római katolikus vallást fogadta el, megkezdődött a keleti egyház fokozatos visszaszorítása. Ez a folyamat a XI. századi végleges egyházszakadás után csak fokozódott, de eltartott a XIII. századig. Ezért a mai romos Pusztatemplomot akár úgy is felfoghatjuk, mint egy felkiáltójelet a mondat végén: végső diadalként, a nyugati egyházi befolyás beteljesüléseként.« A kolostortemplomot a tatárjárás (1241) és a kun lázadás (1280) során megromgálták, felgyújtották. Az erős falak csaknem egy évszázadon át elhagyatottan sínylődtek, s ekkor Erzsébet királyné, Nagy Lajos édesanyja helyreállíttatta és kibővítette, a román kori stílusú épülethez egy korai gótikus csúcsíves tornyot építtetett, s a pápától engedélyt kapott, hogy a felújított rendház és a Szent Miklós tiszteletére felavatott templom a ferenceseké legyen. A XV. században élte fénykorát: 1450-től többször tartottak itt Torontál megyei gyűléseket. A templom körüli település azonban már 1536-ban a pestis-

járvány következtében elnéptelenedett, 1551-ben pedig a törökök roppant sereggel érkeztek Óbecse ostromára, s ekkor pusztult el nyom nélkül Aracs község és vált rommá a kolostortemplom. S immár több mint 460 éve hirdeti ezeréves múltunkat, s elhagyatottságában még dacosabban keresi az utókorral a kapcsolatot.” (Gubás Ágota)

Hol tartunk napjainkban a kapcsolatkeresésben? Hogyan viszonyulnak a hivatott vajdasági intézmények a műemlékvédelem alatt álló aracsi pusztatemplom romos falainak megmentéséhez? Az Aracs folyóirat szerkesztőségének vonatkozó kérdéseivel kerestem fel **dr. Ózer Ágnest**, a Vajdasági Múzeum igazgatóját és **Zoran Vapát**, a Vajdasági Műemlékvédelmi Intézet igazgatóját. Ózer asszony későbbre ígerte a beszélgetést. Vapa igazgatóval hosszabb egyeztetés után október közepén készült ez az interjú.

Műemlékvédelmi szempontból mit jelent az aracsi pusztatemplom megléte Vajdaságban? Az Aracs folyóirat, az Aracs Társadalmi Szervezet, az Aracs Hagymányápoló Társaság szerint a Pusztatemplom a vajdasági magyarság öröksége, Szent István idejében épült a 11. században, az 1030-as években. Egyes feljegyzésekben, így Törökbecse honlapján is, későbbre teszik a templom építését. Megtörténhet-e, hogy különbözően ítélik meg a templom építésének idejét?

- Vitathatatlan: az aracsi műemlék bazilika kivételes jelentőségű, ezért is soroltuk a legmagasabb szintű védettségi kategóriába. Az objektumon és környékén folyamatosak a kutatások, a feltárások, hogy megállapíthassuk a valós tényeket. Úgy véljük, hogy a jelenlegi bazilika csupán egy a templomok sorában, amelyek a településen lehettek. **Nebojša Stanojev**, az archeológiai kutatások vezetője könyvet is megjelentetett az eddig feltártak eredményeiről. Szerencsétlenségünkre, az elmúlt több tíz esztendőben különbö-

zően vélekedtek az aracsi komplexumról. Többször terveztünk teljes archeológiai munkálatokat, ásatásokat végezni, hogy meghatározzuk a komplexum határait. Ezt nem tudtuk mindmáig megvalósítani, mert a termőföld, amely a műemléket körülveszi egy bank jelzolója alatt van. Amiatt is fontos lenne az ásatásokat elvégezni, hogy behatároljuk a bazilikához tartozó szűkebb és tágabb területet. Folyamatban van egy komplex Aracs-projektum kidolgozása, Svetlana Bakić műépítész vezetésével, dr. Milka Čanak-Medić konzultálásával, aki az 1970-es években intenzíven dolgozott a térség feltárásán, a romok megmentésén. *(Ekkor egészítették ki és szilárdították meg a romok még ép részeit a belgrádi Milka Čanak-Medić és a budapesti Sedlmayer János tervei alapján)* A projektum köré tömörülő szakcsoportnak feladata lesz a teljes komplexum feltárása, a szakrális létesítmények építési idejének meghatározása. Meg kell jegyeztem, sokszor az Aracs és más objektumok esetében is, beleszól a politika. Ezt mi a tények alapján szeretnénk ki zárni.

Újabb projektumról van szó, vagy kötődik a két évvel korábbi IPA - Határon Átnyúló Együttműködési Programhoz, amellyel megkezdődött Magyarország és Szerbia közös projektuma a kulturális örökség megvédésére, amelyre 220 ezer eurót kaptak? Mire volt elég ez az összeg?

- Az első IPA-pályázat három objektumra vonatkozott: Aracsra, Dombóra Rakovácon, a Fruška gorán és Felsőmonostorra, Bugacra Magyarországon. Partnereinkkel; a Vajdasági Múzeummal és a kecskeméti Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezettel együtt csak részben tudtuk megvalósítani ezzel az összeggel a tervezett munkálatokat: az archeológiai ásatásokat, restaurálási, konzerválási munkálatokat, a víz, a villany bevezetését, az út és parkoló megépítését. Az emberek sokszor elvárnák, hogy kevés pénzzel megvalósuljon a teljes újjáépítés. Magyarországi partnereinknek, kollégáinknak köszönhetően ezen a nyáron megnéztük a legjelentősebb régi műemlékeket Magyarországon. Kiváló az együttműködés a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Tartományi Műemlékvédelmi Intézetünk között. Tapasztalatainkat a jövőben is meg szeretnénk osztani egymással. Jelenleg a magyar műemlék-

védelem sokkal fejlettebb szinten van. Korábban ott is volt kifogásolni való, pl. hogy nem megfelelő építőanyagot használtak restauráláskor. Viszszatérve az aracsi emlékműhöz, róla komolyan számot vezet a tartomány, a tartományi kormány is. Így újabb programmal veszünk részt az IPA-pályázaton. Hogy a munkálatokat folyamatosan végezni lehessen, először az infrastruktúrát kell megoldani: oda kell vezetni a vizet, a villanyt, be kell fejezni az út építését. Csaknem öt km földút vezet a legközelebbi aszfaltútig. Meglehet, hogy ez jó is volt, mert így legalább nem hordták szét a tégláit a vandálok, vagy nem építettek valamilyen tákolmányt oda.

Hasonlóan vélekednek az Aracs köré tömörült civil kezdeményezések támogatói is.

- Azon vagyunk továbbá Törökbecse községgel együtt, hogy mielőbb kivezessük az áramot, a vizet, befejezzük a megkezdett 4,8 km-s útszakaszt, és felépítsük a vizes göcot a kávézóval. Ezzel megteremtődne a feltételek a kutatásokra. Az eszközöket csak nemrégén kaptuk meg, így ha az időjárási körülmények megengedik október végén megkezdjük ezeket a munkálatokat. Esős időben szinte lehetetlen gépkocsival, traktorral megközelíteni a terepet. Az év végéig kisebb archeológiai munkálatokat végzünk a bazilikán és környékén. A projektum szerint a jövő év végéig kell befejezni a bazilika felújítását.

Mindezt a MONATUR - Jó szomszédok a közös jövőért program keretében?

- Nem, a MONATUR programon kívül pályáztunk összesen 60 ezer euróra a tartományi, a köztársasági reszortminisztériumnál. Ha megkapjuk, felét Aracsra, a másik felét Dombóra fordítjuk. A vajdasági kormány eddig is minden évben hozzájárult valamennyi összeggel a kulturális örökség megvédéséhez. Egyetértek a megállapítással, hogy még mindig kevés pénzt fordítunk kulturális örökségeink megvédésére. Először, mint mondtam, feltételeket kell teremtenünk ahhoz, hogy látogatható legyen minden nap az objektum. Jelenleg bármelyik irányból közelítjük meg, dűlőúton is kell mennünk néhány km-t.

(Emlékeztetőül megjegyezzük, hogy az aracsi pusztatemplom az egyik legkorábbi építészeti emlékünkhöz Délvidéken-Vajdaságban, Törökbecse közelében (É. sz. 45 ° 38' 38", K. h. 20 °, 16', 19") fekszik. A Bánságban Törökbecse (Novi Bečej),

Beodra (Novo Miloševo) és Basahíd (Bašaid) közötti határban egy monumentális hatású szentély romjai emelkednek ki a kukoricásból, a szántók-ból... Megközelítése valóban nem egyszerű. Ha Törökbecse-Beodra irányából közelítjük meg, Törökbecse után hét km-re az elhagyott vasúti megálló épületénél letérünk az aszfaltútról, kelet felé tartva, öt km-nyi távolságban megtaláljuk a Pusztatemplomot. Vagy: Basahíd felől Törökbecse irányában haladva, a csatorna kishídján túl még két km-nyire elhagyjuk az aszfaltutat és észak felé, mintegy öt km-re van a Pusztatemplom.)

- Az egész létesítmény környékét előbb alkalmassá kell tennünk a munkálatok végzésére - magyarázta tovább Vapa igazgató - most szinte semmit, még az állványokat sem lehet otthagyni, legalábbis nem őrizetlenül, mert a vandálok elviszik. Hasonló gondjaink voltak Bácsón, a várnál, ahol tetemes károkat okoztak a felújítások után.

Az aracsi pusztatemplomnál tábla is jelezte, hogy műemlék, s országos védelem alatt áll, mégis nyomtalanul eltűnt.

- A MONATUR program keretében kötelesek voltunk táblát állítani. A legalapvetőbb vonatkozási, kategorizációs adatokkal: melyik századból való, mit ábrázol stb. Ezt ismételtelen meg kell tennünk az újabb program szerint is, ha majd rendelkezünk a teljes adatokkal.

Évente, többnyire július végén, ökumenikus szentmisét tartanak a Pusztatemplomnál (az idén az esős idő miatt Tordán, a katolikus templomban tartották). A létesítmény szakrális jellegét, a hagyományokat ápolni kell a jövőben is.

- Kétségtelenül. Ezt senki sem kérdőjelezte meg soha. Amikor kialakult a kereszt-visszahelyezés körüli vita, mi azt mondtuk: miért ne, a kereszt az egy megjelölés. De mivel kivételes jelentőségű kulturális örökségről van szó, előtte a műértőknek, egy szakbizottságnak kell megmondania, hogyan kell, hol a keresztet felállítani. Precíz munkát kell végeznünk, hogy a konzerválási, restaurálási munkálatok dicsőségünkre legyenek, és ne kelljen miatta szégyenkeznünk.

A továbbiakban is együtt terveznek működni a magyarországi illetékes intézményekkel a Pusztatemplom restaurálása kapcsán?

- Természetesen. Most, hogy nemrégiben körüljártuk Magyarország neves kulturális műemlékeit, láthattuk, hogyan vigyázzák azt meg. Kezdve attól, hogy állandóan őrzik, hogy egy-egy létesítménynél mindig van valaki, aki fogadja a látogatót, idegenvezető is egyben és elmondja a legfontosabb tudnivalókat a műemlékről. Megszívlelendő dolgokat láttunk pl. Győr környékén. Nem sok ilyen ősi jellegű létesítmény van Magyarországon sem, mint amilyen az aracsi bazilika romos épülete.

A magyarok számára ezért is annyira jelentős a Pusztatemplom.

- Érthető, Vajdaságban szinte alig van hozzá hasonló. Dombó Rakovácon egész más jellegű, a többnyire középkori kolostorokkal együtt a Fruška gorában. Más kor, más stílus. A történelmi tényezőket minden esetben figyelembe kell vennünk. Így lesz ez Aracson is. Az év végéig keveset tehetünk, számolnunk kell az időjárással, de programszerűen határozzuk meg a munkafolyamat rendjét. És emellett arra is gondolunk; hogyan tudnánk öfenntartóvá tenni a műemléket. Szerbiában komoly gondok vannak ezen a téren. Nem elég rendbe hozni egy-egy várat, kastélyt, meg kell találnunk megőrzése módját is. Számtalanszor tapasztaljuk, miután befejezzük a restaurálási munkálatok egy-egy fázisát, hogy a vandálok megrongálják, elhordják a hasznosítható anyagokat.

Történetesen, ha Aracsra akar jönni a turista, rendelkezzen akkora vonzáskörrel, hogy megnézzen más látványosságot Óbecsén, Törökbecsén, Beodrán. Olyan kínálatokkal kell idecsalogatnunk a vendégeket, hogy legalább egy napig itt maradjanak. Érdekltté kell tennünk az újabb kori kulturális műemlékek iránt is; nézzék meg a katolikus, a pravoszláv templomokat, a 17-19. századból és más történelmi, ipari örökséget pl. Óbecsén az Eiffel tervezte hajószilipet.

Nem szeretnék a témától eltérni, de sokan, akik Újvidékre, Péterváradra jönnek, nem nézik meg, vagy nem is tudják, hogy ott van a Szent György kolostor. Itt szeretném megjegyezni, szépen és eredményesen együttműködünk a római katolikus püspökséggel. Közös programunkkal feltérképezzük az összes 17-19. században épült templomokat, szentélyeket a Vajdaságban. Több mint kétszáz ilyen létesítmény van tartományunk-

ban. Jól haladunk az anyaggyűjtéssel, remélhetőleg jó egy év múlva elkészülhet a dokumentumkönyv is róla. Elsősorban a kulturális örökség részeként tekintünk a műemlékekre, s nem mint egy-egy felekezethez vagy nemzetiséghez tartozóra. Hogy jól viszonyulunk ehhez a kérdéshez és a szakrális objektumokhoz, bizonyítja, hogy elismerően szóltak Intézetünk munkájáról a magyar, a szlovák, a román, a ruszin nemzeti tanácsok vezetői és mások. A nemzeti tanácsok elnökei, így dr. Korhecz Tamás úr is, írásban támogatta műemlékvédő tevékenységünket. Vajdaságban több városban, településen végeztünk felújítást a különböző egyházi objektumokon is. Igaz, nem olyan mértékben, amennyire szükséges lenne, sajnos. Anyagi lehetőségeink szűkösek. Műemlékvédelemre mind kevesebb pénz jut külföldön is. Intézményünknek jók a nemzetközi kapcsolatai, pl. Horvátországgal, Romániával, Magyarországgal, Szlovéniával. Láthatjuk, hogy mindenütt gondot jelent a műemlékvédő projektek anyagi háttérének a biztosítása. Ugyanakkor sokszor tapasztaljuk a pénzek elaprózódását, s nem legcélszerűbb felhasználását. A fundamentális, az alapkulturára kellene nagyobb hangsúlyt fektetni. Ebből tudhatjuk meg, kik voltunk, mivé leszünk. Ez nem jelenti azt, hogy lebecsülöm az Exit fesztivál jelentőségét, de nem lenne szabad az Exitre többet költeni, mint pl. Aracsra, vagy Bácsra, az ősi várkomplexumra.

Mindabból, amit elolvastam Aracs gazdag irodalmából, magyarul is, arra a következtetésre jutottam, mintha a kezdeti időszakról esetenként nem vennének hivatalosan tudomást. Ahogy értettem, az újabb archeológiai ásatásokkal szeretnék bizonyosan megállapítani az Aracson, a Pusztatemplom helyén épült első szentély idejét.

- Nem történhet meg, hogy egyes szakemberek így, mások másként ítéljék meg az objektumot. Hivatásszerűen, politikamentesen kell feltárni mindent, minthogy feltételezhetően a 12-13. században sem politikával foglalkoztak, akik építették ezeket a létesítményeket. Voltak ugyan ki-sajátítási próbálkozások különböző korokban, de hamisságuk gyorsan beigazolódott. Bizonyított argumentumok nélkül nem állíthatunk semmit. A MONATUR-program a feltártak publikálására is kötelez bennünket. Tehát kölcsönösen komo-

lyan kell viszonyulnunk a projektum előirányozta munkálatok megvalósításához.

Kiállítást is kellene tartani a feltárt anyagból Kecskeméten és Újvidéken a program szerint?

- Természetesen, a közös kiállítás is a MONATUR-program része. A kecskeméti Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet, mint láttuk, elvégezte az archeológiai munkálatokat Felsőmonostoron, Bugacon, most ezek konzerválása következik.

Hogyan juthatnak el a legújabb információk az Aracs köré tömörült civil szervezetekhez, a Tordán működő Aracs Hagyományápoló Társasághoz? Tudomásom szerint Vajda János elnök hamarosan könyvet jelent meg Aracsról.

- A fő okot a médiumok témánk iránti érdeklenségében látom. Elég, ha csak belelapozunk az újságokba, hallgatjuk a rádiót, nézzük a televíziót, láthatjuk, hogy háttérbe szorulnak a pozitív töltetű események, az erről szóló információk. A médiát napjainkban a negatív, vagy „jobbik” esetben a szenzációs események uralják, sajnos. Más kérdés, hogy miért csappant meg az érdeklődés a kulturális események, a könyvbemutatók, a kiállítások iránt. Egy-egy ilyen rendezvényre alig jönnek össze húszan, főleg szakmabeliek, barátok, hozzátartozók, de ez szélesebb társadalmi jelenség, komolyabban kellene foglalkozniuk vele az illetékeseknek. Viszont, ha nagyobb lenne a mozgási, az utazási (anyagi) lehetőségünk, akkor legalább hetente egyszer egy rendezvényt szervezhetnénk Vajdaság különböző településeiben. A Szerbiában lévő kétszáz kivételes kulturális műemlékből hatvanöt Vajdaságban van. Erről kevesen tudnak, de ha valamilyen túlkapás, szélsőséges kilengés történik, azt mindjárt felkapja a sajtó. Arról is kevés szó esik, mi valósul meg abból a pénzből, amivel intézetünk rendelkezik. Tavaly (2011) összesen 13 millió dinár (ezért is hálásak vagyunk) volt előirányozva az egész kulturális örökségünk megvédésére. Fő gondunk továbbra is abból adódik, hogy sok jelentős műemlék állaga van rossz állapotban. Óriási összeget kellene rájuk fordítani, hogy tartós eredményt érhessünk el. Karlócán a Békekápolna felújítása például országos, nemzetközi összefogással sikerült. Hozzájárult a rendbetételéhez Horvát-

ország is. Viszont a világviszonylatban jelentős objektumunk többnyire zárva van, mert nincs megoldva az állandó látogatási lehetőség. Több nyelven (magyarul, németül, angolul, szerbül stb.) kellene kivetítőkön is ismertetni történetét, attól függően, honnan érkeztek a kirándulók. A határon átvélő programokkal; Magyarországgal, Horvátországgal, Szlovéniával, Olaszországgal stb. továbbra is pályázni próbálkozunk, Isten segítségével.

Az említett IPA-program hogyan illeszkedik a Tartományi Műemlékvédelmi Intézet általános programjába? Milyen időszakra vonatkoznak terveik?

- Most készül a következő öt évre szóló tervünk; 2013-2018-ig. Aracs programja ennek részét képezi, olyan ütemben, amilyenben majd az említett szakbizottság **Svetlana Bakić** vezetésével meghatározza. Egy fiatal szakmunkatársunknak magiszteri témája volt Aracs, több hónapig kutatott Magyarországon is, ő is bekapcsolódik a program megvalósításába. Neve, sajnos, nem jut eszembe.

A dialógus hiányát érzem egész beszélgetésünk alatt. Létrejöhetne-e egy beszélgetés Vajda Jánossal, az Aracs Hagyományápoló Társaság elnökével és más civil szervezetek képviselőivel, hogy tisztázni lehessen a vitás kérdéseket, félreértéseket. Az említett civil szervezetek attól tartanak, hogy olyan kirándulólhelyé válik az aracsi pusztatemplom és környéke, amely nem méltó a létesítmény szakrális jellegéhez. Nem az önfenntartási, gazdasági lehetőségek megvalósítását kifogásolják, hanem ennek esetleges negatív tartalmát, amely ártana a Pusztatemplom küldetésének. Párbeszéddel ezeket a kétélyeket tisztázni lehetne.

- Nyitottak vagyunk minden párbeszédre, amely közös céljaink megvalósítását jelentik. Egy ilyen beszélgetés szerintem is hasznos lehet. Nem értem viszont, miért tartanak az önfenntartásra irányuló kezdeményezésektől. Szakrális

jellegét minden tekintetben tiszteletben fogjuk tartani. Nem hinném, hogy olyan nagy méretű lenne az idegenforgalmi érdeklődés iránta, hogy kárt tenne a létesítményben. Célunk a bazilika romos épületének megóvása a jövő számára.

Senki sem tud meggyőzni az örmény templom lebontásának szükségességéről Újvidéken, vagy a hadsereg-otthonéról, hogy a Szerb Nemzeti Színház jó helyre épült-e, amikor még megfelelő parkolója sincs. A színháznak szerintem a Limánon kellett volna épülnie, vagy mint Budapest, a Duna-parton. A színház esetében az, hogy annak idején megvolt rá a pénz, megboszszulta magát. Aracsra eddig nem volt pénz, de nem hagyhatjuk tovább a sáros út mentén. És az sem lehet, hogy évente csak egyszer tartsanak ott misét. Az objektumot látogathatóvá kell tenni, állandó felügyelet alá kell helyezni, hogy elejét vegyük az avatatlanok kártevésének, a kétes értékű filmek forgatásának, vagy hogy tehenek legelészsenek benne. A tehenek tehenek, s nem katolikusok vagy pravoszlávok...

Több mint 27 éve vagyok a Tartományi Műemlékvédelmi Intézetben, soha nem tapasztaltam, hogy kérdéses lett volna: kié egy-egy kulturális örökség. Vajdaságban annyira összefonódott a történelem, hogy hatványozott alaposágra int bennünket. Az amatőr próbálkozások nem állják ki az idő próbáját. Az országközi együttműködéssel pedig még hatékonyabbá szeretnénk tenni a kutatásokat, a műemlékvédelmet. Magyarország több pravoszláv jellegű műemlék restaurálási programját segíti, Szentendrén például szép eredményeket értek el. Szerbia, Vajdaság jelenleg a római katolikus templomok történetének feldolgozásában, egyes műemlékek felújításában vesz részt. A római katolikus egyház részéről a programot **Dubravka Đukanović** vezeti. A Tartományi Műemlékvédelmi Intézet mindig is Vajdaság multikulturális, multikonfesszionális, multinacionális értékeit ápolta. A jövőben is erre tesszük a fő súlyt.

Köszönöm a beszélgetést!